

on their relations with the central government in Warsaw. The figure of the «voivoda» and its public representation and perception in Galicia were analyzed considering the imperial heritage. The author concludes, that the images of the «voivoda» and the Habsburg-period governor of Galicia became strongly related and were perceived quite similar.

Key words: power, Galicia, Habsburglegacy, interwar Polish Republic, voivoda, governor, management, south-eastern voivodships, administration.

Зиновій Маланий

ОТЗВУКИ ГАБСБУРГСКИХ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ПРАКТИК В ОБЩЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ ЖИТЕЛЕЙ ЮГО-ВОСТОЧНЫХ ВОЕВОДСТВ ПОЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВА (1919-1939)

В статье затронута проблема присутствия габсбургских практик управления в администрации юго-восточных воеводств Польского государства. Раскрыто трудности интеграции галицких чиновников в новую государственную систему, ход их отношений с центральным правительством в Варшаве. Проанализирована фигура воеводы в общественном сознании жителей Галичины в контексте имперского наследия, определено родство его образа с галицким наместником.

Ключевые слова: власть, Галичина, габсбургское наследие, Польское государство, воевода, наместник, управление, юго-восточные воеводства, администрация.

Отримано: 8.09.2017.

УДК 94(437.3)«192»:172.15

Олександр Кравчук
(Вінниця)

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ПРЕЗИДЕНТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ Т. Г. МАСАРИКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр.

У статті висвітлено національну політику президента Чехословацької республіки Т.Г. Масарика щодо словаків і судетських німців у другій половині 1920-х рр., її головні напрямки і результати, зокрема, утворення чесько-словацько-німецької урядової коаліції.

Ключові слова: Чехословацька республіка, Т.Г. Масарик, національна політика, словаки, судетські німці.

Питання співжиття різних національностей є актуальною політичною проблемою сучасності, що обумовлює необхідність аналізу відповідного історичного досвіду. Особливою гостроти зазначені питання набули у ХХ ст., коли етнодержавна структура Європи зазнала суттєвих трансформацій, що супроводжувалися утворенням різноманітних поліетнічних держав, зокрема, Чехословацької республіки. Важливою частиною політичної історії цієї країни було національне питання, особливо його найважливіші складові – словацька і судето-німецька проблеми. У цьому контексті викликає

науковий інтерес ініційована президентом ЧСР Т.Г. Масариком чехословацька модель регулювання національних відносин, що реально втілювалася у життя в 1926-1929 рр. зі створенням чесько-словацько-німецької урядової коаліції¹. В українській історіографії відсутні узагальнюючі дослідження національної політики Т.Г. Масарика в другій половині 1920-хх рр. Лише окремі її аспекти висвітлити І. Боровець², О. Кравчук³, Т. Піковська⁴, І. Шніцер⁵. При цьому, національна політика Т.Г. Масарика оцінюється неоднозначно. Це притаманно й працям зарубіжних дослідників історії ЧСР (А. Барглова⁶, Й. Брюгель⁷, М. Вашш⁸, К. Гаян⁹, Я. Опат¹⁰, Я. Ріхлік¹¹, С. Кретінін¹², Д. Ротшильд¹³, М. Сладек¹⁴, Є. Фірсов¹⁵, Р. Хмел¹⁶ та ін.). Враховуючи все вищезазначене, мета автора – проаналізувати політику президента ЧСР Т.Г. Масарика щодо словацької та судето-німецької проблем у другій половині 1920-х рр.

Національна політика ЧСР, як парламентсько-президентської держави, була результатом співпраці і взаємовпливу різних органів влади. На регулювання національних відносин впливали політичні партії, уряд, що був відповідальний перед законодавчим органом, та президент. Відзначимо, що загальночехословацькі політичні партії, у яких домінувала чеська еліта, в певній мірі недооцінювали національне питання, вважали його вже вирішеним в умовах демократичного ладу¹⁷. Як зауважив Е. Бенеш, лідери ЧСР слідували «простому послідовному здійсненню режиму свободи і демократії, яка мала і могла бути єдиною справедливою гарантією національної рівності»¹⁸.

Політика Праги щодо словаків виходила з доктрини політичної «чехословацької» нації, згідно з якою словаки, як і чехи, розглядалися у якості одного із етнічних державотворчих елементів ЧСР. «Чехословацька» нація налічувала 65,50% (50,77% – чехи, 14,73% – словаки) населення країни. Власне, зі створенням ЧСР словацьке питання вважалося розв'язаним. Від 2-х до 4-х словацьких політиків брало участь у роботі урядів ЧСР¹⁹. Словацькі символи стали частиною загальнодержавних. Патріотична словацька пісня «Над Татрою блискає» стала частиною чехословацького державного гімну, синя смуга словацького трьохколірного прапора у формі клину була розміщена на державному прапорі ЧСР, словацький подвійний хрест на трьох вершинах разом з чеським левом утворили державний герб країни²⁰. Водночас, день прийняття «Декларації Словацької Національної Ради» – 30 жовтня – не вважався державним святом на відміну від 28 жовтня, що було проявом певного «прагоцентризму» в чехословацькому державотворенні²¹. Загалом, домінуюча у новоствореній державі чеська політична еліта будувала її на унітарному принципі. Чеські політики розглядали словацьку проблему не як політичну, а як адміністративну²². Підкреслювалися також економічна та культурна складові словацького питання. Але єдиної концепції розвитку чесько-словацьких взаємин політики ЧСР не мали. Першу концепцію – націоналістичну – представляв лідер національно-демократичної партії К. Крамарж. Вона схилилася до етнічної «чехословацької» національної єдності. Другу концепцію чесько-словацьких відносин – де-

мократичну – сформулював Т.Г. Масарик, перший президент ЧСР у 1918-1935 рр. Вона передбачала утворення єдиної політичної нації, що матиме дві культурно-етнічні традиції, об'єднана спільними політичними інституціями²³. Ця концепція не була спрямована проти словацької самобутності. Словацький історик М. Вашш зауважив, що «Масарик зі своїм демократизмом наближався до сучасного розуміння нації, яке було засноване на концепції рівності всіх представників нації як членів громадянського суспільства»²⁴.

Громадяни ЧСР, які не належали до чеської або словацької нації, офіційно розглядалися як національні меншини (34,50% населення). Найчисельнішими серед них були судетські німці, які становили 23, 35 % населення ЧСР у 1921 р.²⁵. Чеські політики загалом підтримували щодо меншин демократичну концепцію національної політики.

Конституційне законодавство Чехословаччини 1920 р. закріпило демократичні основи національної політики. Представникам всіх націй країни надавалися рівні громадянські права. Це забезпечувало словакам і представникам меншин можливості всебічного розвитку. Водночас, у преамбулі основного закону містилася згадка про «чехословацьку» націю, а в конституційному мовному законі йшлося про «чехословацьку» мову. Поняття «чехословацька» нація означало політичну націю – сукупність осіб певної державної приналежності. Термін «чехословацька» мова використовувався як доцільна конструкція, що дозволяла врахувати зобов'язання ЧСР за Сен-Жерменським договором про меншини (1919 р.) щодо проголошення однієї офіційної мови і, водночас, закріпити як за чеською, та і словацькою мовами статус державних. Зокрема, мовний закон 1920 р. встановлював, що управлінські структури в чеських землях використовують чеську, а у Словаччині – словацьку мови²⁶. Державно-правові засоби національної політики (територіальна автономія) гарантувалися лише русинам Закарпаття. Згідно закону про жупи (1920 р.) словаки і судетські німці могли отримати лише широке місцеве самоврядування.

Це було проявом певного дисбалансу законодавчих основ національної політики. Чисельні національні спільноти – словаки, німці та угорці – залишилися без територіальної автономії, а порівняно менша – русини – отримали таке право²⁷. Ситуацію ускладнювало те, що представники судетських німців і угорців, як і русинів та поляків не брали участі у підготовці основного закону. Самі ж погляди політиків судетських німців і русинів-українців у питанні державного устрою ЧСР відбивали їх прагнення до федералізму. До цього ж схилялася Словацька народна партія. Втім, дискредитована спробою А. Глінки винести словацьке питання на Паризьку мирну конференцію у вересні 1919 р., і, власне, з огляду на невідготовленість словацької нації до автономії, вона підтримала закріплення в конституції унітарного державного устрою ЧСР.

У першій половині 1920-х рр. конституційна етнонаціональна модель державного устрою Чехословаччини була реалізована неповністю. Зокрема, закон про жупи, запроваджений в Словаччині та в Підкарпатській Русі (без втілення, хоч і з об'єктивних причин, авто-

номії краю), у чеських землях не вступив в дію. Утворення двох жуп (областей), де кількісно переважало німецьке населення розглядалося націонал-демократами як потенційне зародження неприйнятної німецької автономії, що сприймалося як загроза державної цілісності²⁸. Реакцією судето-німецьких партій стала політика «негативізму» – відмова від співробітництва з владою ЧСР. У їхніх програмах ставилася вимога права на самовизначення для судетських німців, мінімум якого розумівся як політична автономія в складі ЧСР.

Входження словаків до ЧСР, здійснене, як висловився словацький вчений Р. Хмел, «через свого роду «напівдержавність», коли словацька нація формально не мала визнання своєї національної ідентичності, а нюанси між політичним і етнічним розумінням «чехословацької» нації у Словаччині не усвідомлювалися, вело словацьких політиків до прагнення виправити цей стан²⁹. Головним представником автономістського руху стала Словацька народна партія (із жовтня 1925 р. – Глінкова Словацька народна партія). Вона представляла новітній словацький націоналізм, який можна визначити як національний рух культурного походження з етнічно-релігійним оборонним спрямуванням³⁰. Відзначимо, що Словацька народна партія намагалася в межах конституції розв'язати словацьке питання. Однак запропонований парламенту 25 січня 1922 р. проєкт СНП щодо політичної автономії Словаччини був відхилений конституційно-правовим комітетом³¹. Розв'язання словацького питання було тісно пов'язане з врегулюванням становища меншин. Для проурядових депутатів найбільшою перешкодою розв'язання словацького питання у формі автономії була наявність великої німецької меншини, чисельно більшої за словаків, яка, згідно владних чеських еліт, з огляду на свою чисельність теоретично також мала право на автономію³².

Поява проєктів зміни державно-правового статусу словаків і німецької меншини стала свідченням незгоди з курсом уряду ЧСР в галузі національної політики. Неприйняття автономістських прагнень словаків і судетських німців спричинило значну напруженість у міжнаціональних відносинах. Національна боротьба стала стрижнем політичного життя і водночас – джерелом постійної внутрішньополітичної дестабілізації.

У таких умовах значну увагу міжнаціональним відносинам приділяв президент Т.Г. Масарик. Він став інтегруючою постаттю угруповання «Град», що об'єднувало представників еліти країни – прихильників програми розбудови демократичної держави. Т.Г. Масарик виступав за забезпечення представників усіх націй ЧСР рівними громадянськими правами та налагодження їхньої співпраці у розбудові спільної демократичної держави³³. Розглядаючи словаків як частину політичної «чехословацької» нації із забезпеченими громадянськими та національно-культурними правами, головною національною проблемою в ЧСР Т.Г. Масарик вважав судето-німецьке питання, у розв'язанні якого вбачав передумову врегулювання інших проблем меншин. Президенту було важливо подолати «негативізм» судето-німецьких політиків і залучити їх до урядо-

вої співпраці. При цьому Т.Г. Масарик підкреслював, що з політики обох сторін, чеської та німецької, мусить бути видучений будь-який шовінізм³⁴. Т.Г. Масарик неодноразово прагнув залучити судето-німецькі партії до урядової коаліції. Проте відповідні пропозиції у 1920-1925 рр. німецькі депутати парламенту ЧСР відхиляли у силу різних причин, зокрема, у зв'язку з економічною політикою Праги, що часто була невігідною для німецькомовних громадян країни³⁵. Сам Т.Г. Масарик толерантним ставленням до чехословацьких німців, своїми численними відвідуваннями прикордонних регіонів, особистими бесідами зі судетськими політиками створив передумови для їх переходу на позиції «активізму» і фактичного визнання держави³⁶. З метою зміцнення єдності держави та авторитету республіки та демократії серед національних меншин, Т.Г. Масарик у листі прем'єру А. Швеглі 30 листопада 1923 р. навіть висловив ідею розробки нового державного гімну представниками усіх націй країни³⁷. Але, уряд ЧСР не взяв до уваги зазначену пропозицію.

Важливість національного чинника у розвитку держави чехів і словаків підтвердили парламентські вибори 15 листопада 1925 р., які вперше проводилися одночасно на всій території ЧСР. Вибори засвідчили зростання популярності регіональних національних партій. Серед них однією з найсильніших стала ГСНП, яка вдвічі збільшила свій електорат і здобула 51% голосів словацьких виборців. ГСНП опиралася на католицьку громаду краю. Прикметно, що 1 лютого 1925 р. словацькі католицькі єпископи оприлюднили пастирський лист, у якому засерігали віруючих під загрозою відлучення від церкви брати участь у «антихристиянських спілках анархістів, нігілістів, соціалістів чи комуністів»³⁸. Серед результатів виборів також варто відзначити зміцнення позицій судето-німецьких партій, що підтримували «активізм» (аграрії, соціал-демократи, християнсько-соціальна партія). Зі своїм виборчим гаслом «Німці до уряду – ми до революції» втратила голоси провідна чехословацька націоналістична партія – націонал-демократи. Її лідер К. Крамарж категорично відкидав включення судето-німецьких політиків до уряду ЧСР³⁹.

Після виборів розпочався процес створення нової парламентської більшості. Лідер аграріїв А. Швегла спробував у листопаді 1925 р. відновити «загальнонаціональну» коаліцію із залученням до неї представників партії А. Глінки. Таке розширення коаліції підтримували й націонал-демократи. К. Крамарж найважливішим внутрішньополітичним питанням вважав словацьку проблему, розв'язання якої вбачав у запровадженні земського устрою в Словаччині та залученні представників ГСНП до урядової коаліції⁴⁰. Тоді сторони не дійшли згоди. Але розширена за рахунок ремісничої партії «загальнонаціональна» коаліція (включала також представників аграрної, національно-соціалістичної, народної, національно-демократичної, соціал-демократичної партій) стабільною не була. Переговори про розширення коаліції з представниками судетських «активістських» партій і ГСНП у січні-лютому 1926 р. продовжив словацький аграрій М. Годжа. Із розпадом у березні 1926 р. «загальнонаціональної» коаліції, після виходу із неї че-

хословацьких соціалістичних партій, знову виникла урядова криза. У цих умовах подальша стабілізація політичної системи в межах парламентських можливостей здійснювалася шляхом налагодження співробітництва у сфері влади представників загальночехословацьких і регіональних правих партій, незважаючи на прагнення окремих політиків націоналістичного та праворадикального налаштування завадити цьому. Безпосередні консультації з правими національними партіями щодо утворення коаліції нового типу, без участі соціалістичних партій, здійснював М. Годжа, оскільки А. Швегла у цей час лікувався за кордоном. В основі співробітництва загальночехословацьких і регіональних національних партій були взаємні економічні та політичні інтереси.

Чехословацькі праві партії, ГСНП, німецькі аграрії та представники християнсько-соціальної партії були зацікавлені у позитивному вирішенні питань про зернові мита і конгруа (державна підтримка духівництва), прагнули покращити соціальний стан репрезентованих ними верств населення. Всі праві партії побоювалися виборчого успіху комуністів. Політичним інтересом німецьких партій було попередити створення «славновісної системи чеської загальнонаціональної коаліції»⁴¹.

Створення міжнаціональної коаліційної більшості в парламенті підтвердило ухвалення 12 і 19 червня 1926 р. законів про запровадження твердих аграрних мит і про збільшення державної підтримки духівництву. Після підписання цих законів президентом 6 і 10 липня 1926 р., консультації між чехословацькими та німецькими правими партіями, ГСНП про створення коаліції продовжилися. На завершальному етапі їх здійснював А. Швегла. ГСНП головною умовою участі у новій коаліції висунула поширення на Словаччину земського устрою, який розглядала як перехідний етап на шляху до автономії⁴². Більшість чеських політиків, зокрема й Т.Г. Масарик, підтримали запровадження земського устрою в Словаччині, але вважали його практичним втіленням не політичної, а адміністративної автономії регіону⁴³. Оскільки лідер партії А. Глінка в цей час перебував у США, остаточне рішення було відкладено до його повернення. Для ГСНП в уряді було зарезервовано 2 міністерські посади.

На переговорах зі судетско-німецькими політиками Ф. Кржепеком і Ф. Спіною лідер аграріїв А. Швегла обіцяв надати судетським німцям дві міністерські посади, відкрити ширший доступ німецьким представникам до державної адміністрації, надати шкільну автономію, забезпечити участь німецького населення у поділі великих земельних маєтків⁴⁴. Загалом було домовлено про «принципове припинення національних завоювань чехословацької більшості шляхом обмеження позицій німецького населення»⁴⁵.

Президент неодноразово висловлювався за включення судетонімецьких політиків до урядової коаліції. Зокрема, в інтерв'ю виданню «*Národní osvobození*» 27 червня 1926 р. він назвав судетонімецьке питання найважливішою політичною проблемою ЧСР і підкреслив обов'язок керівників держави його розв'язати⁴⁶. А на початку вересня 1926 р. в інтерв'ю газети «*Prager Tagblatt*» прези-

дент заявив, що німці в Чехословаччині мають не тільки право, але і обов'язок в інтересах республіки брати участь в роботі уряду⁴⁷.

Наприкінці вересня – на початку жовтня 1926 р. кандидатури судето-німецьких міністрів А. Швегла узгодив з Т.Г. Масариком. 12 жовтня 1926 р. президент призначив новий уряд на чолі з А. Швеглою. До громадянської коаліції увійшли праві чехословацькі партії (аграрна, народна, ремісницька) і судето-німецькі (аграрії та християнсько-соціальна партія). Загалом коаліцію підтримували 163 депутати⁴⁸. Німецький аграрій Ф. Спіна став міністром громадських робіт, а представник християнсько-соціальної партії Р. Майр-Хартінг – міністром юстиції. Також Т.Г. Масарик призначив міністрами словаків – прихильників доктрини політичної «чехословацької» нації (аграрій М. Годжа став міністром шкіл і народної освіти і до 15 січня 1927 р. керував міністерством з уніфікації законів і організації управління). Міністерство з повною владою для управління Словаччиною очолив аграрій Й. Калай⁴⁹.

ГСНП спочатку просто підтримували кабінет, очікуючи повернення А. Глінки з тривалої подорожі до Америки. 15 січня 1927 р. Масарик призначив представників ГСНП на посаду міністра охорони здоров'я (Й. Тісо) і міністра з уніфікації законів і організації управління (М. Гажік). Президент не вважав вступ представників ГСНП до уряду вирішенням словацького питання, а розширенням соціальної бази коаліції⁵⁰.

Словаки і судетські німці були представлені й у керівництві парламентау. Так, німецький аграрій В. Зієргут 15 жовтня 1926 р. став заступником голови Палати депутатів, а 16 грудня 1926 р. – таку ж посаду обійняв представник ГСНП Й. Будай. Аналогічні посади у Сенаті посіли німецький клерикал Й. Бьохр та член ГСНП – К. Крчмера⁵¹.

З входженням до уряду німці були представлені не тільки у законодавчій владі, але й у виконавчій. Німецькі урядові партії представляли більш ніж 52,2% судетських виборців. Примирення з німцями підтримала також більшість громадян ЧСР⁵².

Створення міжнаціональної коаліції було безперечним успіхом національної політики президента Т.Г. Масарика і голови уряду А. Швегла. Вступ німецьких міністрів до уряду був винятковим явищем у Центральній Європі, де представники меншини вперше стали членами кабінету міністрів⁵³. Чеський автор П. Пітхард назвав це «малим великим чудом», з чим погодився російський історик Є. Фірсов, який вважає, що це був «відхід від колишніх відносин у дусі відомого принципу національної німецько-чеської полярності і перехід до спільного творчого зусилля в межах функціонуючої урядової коаліції». Згідно з Є. Фірсовим, це означало подолання крайнього націоналізму з обох сторін і початок реальної політичної практики коаліційного плюралізму⁵⁴.

Національно-політичне значення утворення нового коаліційного уряду підкреслювали й лідери ЧСР. «Вступ двох німецьких партій, аграрної і католицької, до урядової більшості і ліквідація загальнонаціональної чехословацької коаліції були безсумнівно великою внутрішньополітичною подією і одночасно доказом, що чехи і

словаки мають щирий намір дати меншинам і на практиці те, що їм гарантує конституція» – писав міністр закордонних справ ЧСР Е. Бенеш⁵⁵. Президент, як він заявив в інтерв'ю газеті «Deutsche Presse» 26 листопада 1926 р., оцінював вступ німецьких міністрів до уряду ЧСР як вдалий початок розв'язання судето-німецького питання⁵⁶. Зокрема, президент відзначив: «Принципово я з демократичної позиції за автономію, разом з природною централізацією, яку з собою приносить модерна державність». На питання про шкільну автономію Масарик відповів принциповою згодою. Також президент зауважив, що не вважає прагнення до автономії таким, що політично суперечить державі. «Так до цього часу не говорив жодний чеський політик» – підкреслив судето-німецький історик Й. Брюгель, акцентуючи увагу на висловлюванні президента про проблематику автономії⁵⁷. Водночас, в інтерв'ю газеті «Le Matin» 18 грудня 1926 р. президент висловив думку, що «запрошення до урядової співпраці німців в Чехії була насамперед мотивоване фінансовою і економічною необхідністю». Також Масарик наголосив, що «фінансові та промислові інтереси німецькі і чеські є тісно пов'язані і загалом невіддільні, Співпраця була неминучою ... », – зробив висновок президент⁵⁸.

Одним зі свідчень чехословацько-німецького співробітництва стали вибори президента республіки 27 травня 1927 р. На них переобрання Т.Г. Масарика підтримали 274 депутатів із 432. На відміну від 1920 р., три чверті німецьких депутатів та сенаторів підтримали його. Без цього Масарик не міг бути переобраний. Водночас, серед 104 депутатів, які не заповнили бюлетені, були німецькі та угорські «негативісти», представники ГСНП⁵⁹. Останні пояснювали свої дії нереалізованістю Пітсбурзької угоди 1918 р.⁶⁰. Такий крок ГСНП як урядової партії президента розчарував⁶¹.

Чехословацько-німецька урядова співпраця проявилася насамперед у внутрішній політиці ЧСР. Парламентська коаліція ухвалила вигідні всім національним спільнотам закони у різних сферах життя. Зокрема, 8 квітня 1927 р. ухвалено закон про тимчасове позбавлення виборчого права військових і жандармів на період їх служби. Цим актом було ліквідовано можливості порушення етнічного балансу під час виборів у національно-змішаних районах за допомогою голосів чеських службовців цих структур.

Економічні загальнодержавні заходи позитивно вплинули на розвиток господарства Словаччини і національних меншин. Німецькомовні громадяни ЧСР отримали можливість скористатися аграрною реформою. Станом на 31 грудня 1931 р. 45 808 представників німецької меншини отримали 52 565 га (7,15% розділеної землі)⁶². Реформа поліпшила і стабілізувала соціальне становище судето-німецького села⁶³.

У червні 1927 р. в інтересах підприємців ЧСР всіх національностей були ухвалені закони про пільги у сплаті податків при злитті підприємств, що сприяло посиленню процесу концентрації промисловості та банків та уніфікації норм податкової системи⁶⁴. Одержавлення у другій половині 20-х років ХХ ст. 46 приватних

залізниць, переважно в Словаччині і в північній Чехії⁶⁵, і так звана мала тарифна реформа 1928 р. значно покращила функціонування транспорту⁶⁶. У Словаччині значних результатів було досягнуто в електрифікації⁶⁷. Певні успіхи у регіоні мав процес урбанізації. Поважний ріст демонструвала Братислава, чисельність населення якої у 1921-1930 рр. збільшилася з 98,9 тис. до 142,4 тис. осіб. Братислава стала четвертим найбільшим містом ЧСР⁶⁸. У цей час у Словаччині витрати ЧСР були більшими за податкові надходження з регіону. У 1926-1929 рр. замість запланованих 3 751 222 533 крон, у регіоні було витрачено 4 300 300 306 крон. Різниця – 549 077 773 крони – покривалася з податкових надходжень із чеських земель⁶⁹. Незважаючи на те, що оптимізм словацьких автономістів ці дані значно б скорегували, їх оприлюднення Т.Г. Масарик і А. Швегла вважали неможливим з огляду на громадську думку серед чехів і судетських німців⁷⁰.

Особисто Т.Г. Масарик найбільшими досягненнями ЧСР у Словаччині вважав земельну реформу і розвиток освіти. Ще 29 серпня 1926 р. у своєму вступі на Мартинських святкуваннях президент ЧСР висловив бажання, щоб Словаччина «була успішна духовно і матеріально, щоб вірно виконувала заповіт своїх будителів у царині релігійній та моральній, щоб гідно себе репрезентувала шляхетною освітою і прагненням до справжнього прогресу». Ключовою цінністю для Словаччини і всієї словацької нації Масарик вважав їх свободу в умовах ЧСР. Закликав присутніх до спільної діяльності на користь нації і держави⁷¹. Зокрема, у виступі на честь 10-ї річниці ЧСР, Т.Г. Масарик відзначив велику культурну роботу з будівництва «системи шкільної освіти в Словаччині, де до перевероту не було жодної державної словацької школи. Сьогодні в Словаччині понад 4000 шкіл, з них більше 3200 ведуть викладання словацькою мовою» – вказував Масарик⁷². Серед інших важливих заходів освітньої політики було запровадження вперше в історії Словаччини восьмирічного обов'язкового навчання із 1927/1928 н. р. Завдяки цим заходам освіченість словаків піднялась на 10% і сягнула у 1930 р. рівня 90%⁷³.

Одним із найважливіших заходів нової коаліції було ухвалення закону про реформу місцевого управління від 14 липня 1927 р. Він запроваджував новий адміністративний поділ ЧСР на землі (Чеська, Моравсько-Сілезька, Словацька і Підкарпаторусинська) і райони. Поряд зі збереженням централізованої системи управління, на рівні земель і районів запроваджувалося самоврядування, що означало розширення демократичного ладу держави⁷⁴. Закон не був реалізацією глінківської концепції автономії Словаччини, але для регіону мав важливе значення. Згідно закону, вперше у своїй історії Словаччина стала однією адміністративною одиницею. У перспективі, це уможливило створити інші загальнословацькі інституції, зміцнити усвідомлення відмінності від чехів, завершити процес перетворення в одну з європейських націй⁷⁵.

Новий поділ ЧСР на землі та райони залишав німецьку меншину з таким відсотком в структурі населення адміністративних одиниць, який уможлилював її представникам користування рідною мовою

в органах самоврядування. Розпорядження про використання мов в земських і районних представництвах від 29 грудня 1928 р. забезпечувало у місцевостях з високою часткою меншин фактичну мовну рівноправність. Німецьку мову як мову звернення до установ могли використовувати 2 943 644 німців, які жили в 107 районах ЧСР, а двомовний режим (чесько-німецький) звернення – 753 220 німців, які проживали в 34 змішаних районах⁷⁶. Сприятливими залишалися культурно-освітні умови розвитку німецької меншини.

Водночас, не всі чесько-судетські домовленості були реалізовані. Незважаючи на представлення М. Годжею в уряді у листопаді 1926 р. проекту шкільної автономії, кабінет міністрів не підтримав його, а з відходом А. Швегла від політичної діяльності, справу відклали⁷⁷. У зв'язку з цим, 14 травня 1929 р. низка судето-німецьких партій, зокрема, й урядових, висловили у меморандумі кабінету міністрів протест⁷⁸.

Загалом, розстановка політичних сил і розвиток економіки у другій половині 20-х років створили сприятливі передумови для поглиблення тенденції національного примирення. 28-29 січня 1928 р. в передмісті Праги Сміхові відбувся спільний з'їзд соціал-демократів всіх національних спільнот ЧСР, який почав перехід від конфронтації до співробітництва з владою⁷⁹. Певне символічне примирення чеських і судето-німецьких підприємців відбулося 18 вересня 1928 р. До Центрального союзу чехословацьких промисловців увійшло Центральне об'єднання німецької промисловості⁸⁰.

Зазнавали змін і погляди Т.І. Масарика в національній політиці. Так, у жовтні 1928 р. президент визнав право національних спільнот країни на територіальну автономію, хоча воно не було закріплене в законодавстві. У розмові з редактором газети «*Berliner Tagblatt*» 29 вересня 1929 р. Масарик поставив під сумнів навіть те, чи можна говорити про німців чехословацької держави як про меншину. Президент відзначив: «Німці в Чехії, це не є меншина, вони є занадто чисельні, занадто сильні, щоб їх так визначати. Це є особлива проблема»⁸¹.

Однак подальша діяльність міжнаціональної коаліції виявилась неможливою у зв'язку з економічними суперечностями загальночехословацьких партій з одного боку, і скандалом навколо заступника голови ГСНП В. Туки – з іншого. Тука представляв праворадикальне крило в ГСНП, яке орієнтувалось на праворадикальні сили в Європі і мало зв'язки з іредентою в Угорщині. Із наближенням десятої річниці ЧСР В. Тука 1 січня 1928 р. опублікував статтю під назвою «У десятий рік Мартинської декларації». У ній необгрунтовано стверджувалося, що словацькі лідери, які 30 жовтня 1918 р. проголосили союз з чехами, у таємній статті обмежили його 10-річним періодом, після якого наступить правовий вакуум (припинення дії усіх попередніх угод і законів). Відтак, словаки повернуть свій суверенітет і право переглянути свій політичний статус⁸². Цим була поставлена під сумнів єдність ЧСР⁸³. Твердження про таємну статтю не відповідало дійсності. Декларуючи свою підтримку ідеї створення спільної держави з чехами 30 жовтня 1918 р., сло-

вацькі політики ще не знали про події у Празі 28 жовтня⁸⁴. Відомо, що тоді на зборах Словацької національної ради Е. Стодола припустив можливість реалізації автономного статусу краю тільки через 10 років, необхідних для подолання наслідків мадяризації⁸⁵. Словацькі представники від опозиційних партій, а також словацький національний демократ М. Іванка звинуватили в парламенті В. Туку в державній зраді⁸⁶. В. Туку позбавили парламентсько-імунітету й на початку 1929 р. заарештували. 5 жовтня 1929 р. у Братиславі було оголошено вирок суду. Головним аргументом звинувачення була не скандальна стаття⁸⁷. В. Туку засуджено до 15 років позбавлення волі за шпигунство, за намір відокремлення Словаччини від республіки та організацію збройних загонів («Родобрана») для цього. Висловлюючи протест, 8 жовтня 1929 р. ГСНП заявила про свій вихід з коаліції. У разі перемоги на виборах, ГСНП планувала бойкотувати роботу представницьких органів влади усіх рівнів доти, поки до конституції держави не будуть внесені гарантії автономії Словаччини⁸⁸.

Після втрати коаліцією більшості у парламенті, президент прийняв рішення провести нові парламентські вибори, які відбулись 27 жовтня 1929 р. Напередодні виборів Т.Г. Масарик висловив своє бачення партійного складу коаліційного уряду, основою якого мали стати чехословацькі (аграрна, соціал-демократична, національно-соціалістична і народна) і судето-німецькі «активістські» партії. Також президент не виключав залучення до уряду ГСНП⁸⁹. У підсумку, за підтримки угруповання «Град», була сформована «широка» коаліція за участі лівих і правих чехословацьких і судето-німецьких партій (аграрна, національно-соціалістична, соціал-демократична, національно-демократична, ремісничо-торгівельна, народна, німецька соціал-демократична, німецька аграрна). 7 грудня 1929 р. аграрій Ф. Удржал сформував уряд, що діяв до 29 жовтня 1932 р. Всім коаліційним партіям контролювали 206 місць у Палаті депутатів. Представник німецьких соціал-демократів (здобули 6,9% голосів виборців) А. Чех отримав посаду міністра соціального забезпечення. Німецькі аграрії та їхні нові союзники з «Німецького робітничого і економічного об'єднання» А. Роше (5,4% голосів), залишилися в уряді, представлені міністром охорони здоров'я Ф. Спіною. Отже, в модифікованому вигляді і надалі продовжилася «позитивна державницька діяльність німецьких політичних партій» в умовах чехословацької парламентської моделі⁹⁰. Німецькі християнські соціалісти (4,7% голосів) не були запрошені до уряду, але не стали на «негативістські» позиції. Загалом, із 66 судето-німецьких депутатів, 55 – належали до «активістських» партій⁹¹.

Т.Г. Масарик призначив до уряду також міністрів словаків – прихильників доктрини «чехословацької» політичної нації. Так, міністром шкіл і народної освіти став І. Дерер (соціал-демократ), міністром внутрішніх справ Ю. Славік (аграрій)⁹².

Під час формування коаліції, за ініціативою прем'єра Ф. Удржала, жодні переговори з ГСНП, що втратила на виборах третину голосів, не велись. Остання стала опозиційною. На дум-

ку українського історика І. Боровця, розбіжності в стратегічних цілях центральної влади Чехословаччини та ГСНП «були настільки глибокі і політично яскраві, що довготривала і конструктивна взаємодія виявилася нереальною справою»⁹³. Пріоритетність для ГСНП національних питань, за умов нечіткого формування концепції політичної «чехословацької» нації, запрограмували конфліктні ситуації у чесько-словацьких відносинах. Зауважимо неоднозначність соціальної бази «широкої коаліції» за національно-регіональним зрізом результатів виборів 1929 р. Так, незважаючи на зниження у 1925-1929 рр. впливу словацьких автономістів з 51% до 44%⁹⁴, без ГСНП коаліція не мала підтримки більшості виборців власне серед словаків. Загалом, 1929 р. за прореспубліканські партії проголосувало 73% чехів (у 1925 р. – 69%), 71% судетських німців (1925 р. – 69%), 45% словаків (у 1925 р. – 34%).

Т.Г. Масарик оптимістично оцінював стан національних відносин у ЧСР. Президент був переконаний, що поступово вдасться створити чехословацький тип врегулювання національної проблеми⁹⁵. «Національний мир, релігійна толерантність, економічна гармонія є передумовою нашого успіху» – стверджував Т.Г. Масарик в одній з промов у Лученці (Словаччина) 13 вересня 1930 р.⁹⁶.

Отже, в національній політиці президент Чехословаччини Т.Г. Масарик виходив із демократичних принципів. Розв'язання національних проблем у ЧСР він вбачав у налагодженні урядового співробітництва національних спільнот з метою розбудови демократичної держави, наданні їх представникам рівних громадянських прав, свободи національно-культурного розвитку, забезпеченні економічного добробуту. Ця програма, завдяки президентській наполегливості, систематичній політичній діяльності стало дійсністю у другій половині 1920-х рр. Безперечною історичною заслугою Т.Г. Масарика було те, що він довів можливість нормалізації чесько-словацьких і чесько-судето-німецьких відносин на основі лояльної співпраці в будівництві спільної демократичної держави. Водночас, ігнорування державно-правових засобів національного примирення робило чехословацьку етнополітичну модель вразливою від економічної стабільності, що підтверджують події 1930-х рр.

Примітки:

1. Opat J. Národnostní politika prezidenta T.G. Masaryka a její odkaz dnešku / J. Opat // Českoslovenství – součást evropanství. – Brno : Konvoj, 1996. – S. 47.
2. Боровець І.І. Між співпрацею та конфронтацією: чехословацька влада та словацькі автономісти у 1920-х рр. / І.І. Боровець // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. XIII. – С. 105-114; Боровець І. Словацька держава 1939-1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку / І. Боровець – Кам'янець-Подільський : ІПП «Медобори-2006», 2012. – 352 с.
3. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. / О.М. Кравчук. – Вінниця : Едельвейс, 2008. – 248 с.; Кравчук О.М. Національні відносини в Чехословаччині 1918-1935 рр.: погляд Т.Г. Масарика / О.М. Кравчук // Проблеми історії країн Центральної

- та Східної Європи : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 3. – С. 162-181; Кравчук О.М. Словацькі політики в урядах ЧСР у 1918-1929 рр. / О.М. Кравчук // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вип. 18. Серія: Історія : зб. наук. праць. – Вінниця, 2010. – С. 269-272.
4. Піковська Т.В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки (1918-1938 рр.) : автореф. дис. ... к.і.н. / Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2013. – 20 с.
  5. Шніцер І. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 рр. : монографія / І. Шніцер – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2008. – 168 с.
  6. Bartlová A. Slovenska otázka a slovenské štátoprávne snahy v rokoch 1919-1938 / A. Bartlová // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha, 1999. – Sv. 1. – S. 171-175.
  7. Brugel J.W. Češi a Němci 1918-1938. / J.W. Brugel. – Praha : Academia, 2006. – 848 s.
  8. Vašš M. Slovenská otázka v období prvej ČSR (1918-1938) / M. Vašš // Studia Academica Slovaca. 40. Prednášky XLVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. – Bratislava : Univerzita Komenského, 2011. – S. 319-335; Vašš M. T.G. Masaryk a jeho vnímanie problémov Slovenska vo funkcii prezidenta ČSR / M. Vašš // Vratislav Doubek – Ladislav Hladký – Radomír Vlček a kolektiv. T.G. Masaryk a Slované. – Praha : Historický ústav AV ČR, v. v. i. a Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2013. – S. 175-187.
  9. Gajan K. Vzťah T.G. Masaryka k českým Němcům (1918-1935). / K. Gajan // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999. – Sv. 2. – S. 629-639.
  10. Opat J. Masarykiana a jiné studie II. / J. Opat – Praha : Ústav T.G. Masaryka, o. p. s., 2006. – 228 s; Opat J. Národnostní politika prezidenta T.G. Masaryka a její odkaz dnešku. / J. Opat // Českoslovenství – součást evropanství. – Brno : Konvoj, 1996. – S. 44-48; Opat J. Národnostní filozofie a politika T.G. Masaryka nejen pro Československo / J. Opat // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999. – Sv. 2. – S. 457-468; Opat J. Průvodce životem a dílem T.G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes. / J. Opat – Praha : Ústav T.G. Masaryka, 2003. – 536 s.
  11. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20 století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945. / J. Rychlík. – Bratislava : AEP, 1997. – 360 s.
  12. Кретинин С.В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918–1945 гг. / С.В. Кретинин. – Воронеж : Издательство ВГУ, 2000. – 320 с.
  13. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами / Д. Ротшильд ; пер. з англ. В.П. Канаша. – К. : Мергайт, 2001. – 495 с.
  14. Sládek M. Němci v čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu: 1848-1946 / M. Sládek. – Praha : Pragma, 2002. – 208 s.
  15. Firsov J. T.G. Masaryk a význam česko-německého koaličního dorozumění v ČSR / J. Firsov // Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sbornik z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze. – Praha, 2004. – S. 136-147.
  16. Хмел Р. Словацкий вопрос в 20-м веке / Р. Хмел // Опыт демократических преобразований Словакии. – Братислава : Ин-т общественных проблем, 2007. – С. 9-23.
  17. Піковська Т.В. Національне питання в програмах політичних партій Першої Чехословацької республіки (1918-1938 рр.)... – С. 8, 14.
  18. Beneš E. Německo a Československo / E. Beneš – Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2005. – S. 190.

19. Кравчук О.М. Словацькі політики в урядах ЧСР у 1918-1929 рр. ... – С. 267-269.
20. Липтак Л. Словакия в XX веке / Л. Липтак // История Словакии. – М. : Евролинц, 2003. – С. 311.
21. Hájková D. 28. říjen a jeho podoby / D. Hájková // 1918: Model komplexního transformačního procesu? L. Kostrbová – J. Malinská a kol. – Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010. – S. 220-221.
22. Kvaček R. Ke vzniku Československa / R. Kvaček // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999. – Sv. 1. – S. 38.
23. Піковська Т.В. Вказана праця – С. 7.
24. Vašš M. T.G. Masaryk a jeho vnímání problémů Slovenska vo funkcii prezidenta ČSR ... – S. 184.
25. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. .... – С. 228.
26. Там само. – С. 71, 73.
27. Там само. – С. 81.
28. Kvaček R. Ke vzniku Československa ... – S. 37.
29. Хмел П. Словацкий вопрос в 20-м веке ... – С. 13; Vašš M. Slovenská otázka v období prvej ČSR (1918-1938) ... – S. 321, 323.
30. Durica M. Nazionalismus v historickom vyvoji Slovakov / M. Durica // Historický zborník 8 (1998). – 1999. – S. 43.
31. Шніцер І. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 рр. ... – С. 57; Bartlová A. Slovenska otázka a slovenské štátoprávne snahy v rokoch 1919-1938 ... – S. 175.
32. Шніцер І. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 рр. ... – С. 57; Vašš M. Slovenská otázka v období prvej ČSR (1918-1938) ... – S. 325.
33. Opat J. Masarykiana a jiné studie II. ... – S. 76; Opat J. Národnostní filozofie a politika T. G. Masaryka nejen pro Československo ... – S. 461.
34. Masaryk T.G. Cesta demokracie III. / T.G. Masaryk – Praha : Ústav T.G. Masaryka, 1994. – S. 329.
35. Gajan K. Vztah T.G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935) ... – S. 631-632.
36. Firsov J. T.G. Masaryk a význam česko–německého koaličního dorozumění v ČSR ... – S. 138.
37. Korespondence T.G. Masaryk – Antonín Švehla / editorky E. Broklová, V. Quagliatová. – Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2012. – S. 77.
38. Durica M.S. Dejiny Slovenska a Slovákov / M. Durica. – Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. – S. 122.
39. Gajan K. Vztah T.G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935) ... – S. 633.
40. Národní archiv, Praha. – Fond Ministerstvo zahraničních věcí. – Výstřížkový archiv. – Karton 1722. – Složka 14. Slovensko.
41. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 139.
42. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами ... – С. 144.
43. Masaryk T.G. Cesta demokracie III ... – S. 178.
44. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 141.
45. Beneš E. Německo a Československo ... – S. 174.
46. Masaryk T.G. Cesta demokracie III ... – S. 137.
47. Ibidem. – S. 159.
48. Miller D.E. Antonín Švehla – mistr politických kompromisů / D.E. Miller. – Praha : Argo, 2001. – S. 188.

49. Olivová V. Dějiny první republiky / V. Olivová. – Praha : Karolilinium, 2000. – S. 314.
50. Masaryk T.G. Cesta demokracie III ... – S. 201; Кравчук О.М. Національні відносини в Чехословаччині 1918-1935 рр.: погляд Т.Г. Масарика ... – С. 169.
51. Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu. II. 1918-1945. – Bratislava : VSAV, 1973. – S. 727.
52. Gajan K. Vztah T.G. Masaryka k českým Němcům (1918-1935) ... – S. 634.
53. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 142; Masaryk T.G., Cesta demokracie III ... – S. 172.
54. Fírsov J. T.G. Masaryk a význam česko-německého koaličního dorozumění v ČSR .... – S. 136-141.
55. Beneš E. Německo a Československo ... – S. 173;
56. Masaryk T.G. Cesta demokracie III ... – S. 170.
57. Brugel J.W. Češi a Němci 1918-1938 ... – S. 263.
58. Masaryk T.G. Cesta demokracie III ... – S. 172.
59. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами ... – С. 142-143.
60. Kovař P. Obraz T.G. Masaryka v ľudáckej medzivijnovej tlači / P. Kovař // Vratislav Doubek – Ladislav Hladký – Radomír Vlček a kolektiv, T.G. Masaryk a Slované. – Praha : Historický ústav AV ČR, v. v. i. a Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2013. – S. 201.
61. Vašš M. T.G. Masaryk a jeho vnímanie problémov Slovenska vo funkcii prezidenta ČSR ... – S. 180.
62. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 160.
63. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). – Díl první. – Vznik, budování a zláta léta republiky (1918-1929) / Z. Kárník. – Praha : Libri, 2003. – S. 487-488.
64. Гомонай В.В. Досвід правового регулювання господарської діяльності в першій Чехословацькій республіці для України / В.В. Гомонай, Ю.М. Бисара. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. – С. 70.
65. Lacina V. Zlatá léta československého hospodářství (1918-1929) / V. Lacina. – Praha : Historický ústav AVČR, 2000. – S. 192.
66. Ibidem. – S. 43.
67. Ibidem. – S. 88-89.
68. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938) ... – S. 297, 508, 509.
69. Národní archiv, Praha. – Fond Nejvyšší účetní a kontrolní úrad. – Karton 2327. – Složka 1. Sumáře 1919-1932, 1919-1933, 1919-1934, 1919-1935.
70. Vašš M. T.G. Masaryk a jeho vnímanie problémov Slovenska vo funkcii prezidenta ČSR ... – S. 182.
71. Ibidem. – S. 179-180.
72. Masaryk T.G. Cesta demokracie III ... – S. 331.
73. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 148.
74. Там само – С. 157.
75. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20 století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945 ... – S. 113; Kováč D. Česko-slovenská štátnost v kontexte slovenských dejín / D. Kováč // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha : Historický ústav AV ČR, 1999. – Sv. 1. – S. 27.
76. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 140.
77. Brugel J.W. Češi a Němci 1918-1938 ... – S. 256, 749.
78. César J. Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938. Díl I (1918-1929) / J. César, B. Černý. – Praha : Nakladatelství ČSAV, 1962. – S. 418.

79. Кретинин С.В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918–1945 гг. ... – С. 99.
80. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938) ... – S. 426.
81. Masaryk T.G. Cesta demokracie III... – S. 59.
82. Шніцер І. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 рр... – С. 57.
83. Hájková D. 28. říjen a jeho podoby / D. Hájková // 1918: Model komplexního transformačního procesu? L. Kostrbová – J. Malinská a kol. – Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010. – S. 223.
84. Durica M.S. Dejiny Slovenska a Slovákov ... – S. 104.
85. Masaryk T.G. Cesta demokracie III. – S. 57.
86. Ibidem. – S. 116.
87. Боровець І.І. Між співпрацею та конфронтацією: чехословацька влада та словацькі автономісти у 1920-х рр... – С. 112.
88. Шніцер І. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 рр... – С. 84.
89. Кравчук О.М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. ... – С. 172.
90. Firsov J. T.G. Masaryk a význam česko-německého koaličního dorozumění v ČSR ... – S. 141.
91. Zimmermann H.D. Dějinné sousedství Čechů a Němců. / H.D. Zimmermann. – Praha : Ústav T.G. Masaryka, 2012. – S. 194-195.
92. Кравчук О.М. Словацькі політики в урядах ЧСР у 1918-1929 рр... – С. 269.
93. Боровець І.І. Між співпрацею та конфронтацією: чехословацька влада та словацькі автономісти у 1920-х рр... – С. 112.
94. Olivová V. Dějiny první republiky... – S. 334-335.
95. Кравчук О.М. Національні відносини в Чехословаччині 1918-1935 рр.: погляд Т.Г. Масарика... – С. 176.
96. Masaryk T.G. Cesta demokracie III... – S. 134.

Olexandr Kravchuk

**THE NATIONAL POLICY BY THE PRESIDENT OF CZECHOSLOVAKIA
T.G. MASARIK IN THE SECOND HALF OF 1920TH**

In the article the author discussed the national policy of the president of Czechoslovakian Republic T.G. Masaryk in regard to Slovaks and Sudeten Germans in the second part of 1920-s, it's main aspects and results, specifically the forms of the Czech-Slovak-German government coalition.

Key words: Czechoslovakian Republic, T.G. Masaryk, national policy, Slovaks, Sudeten Germans.

Александр Кравчук

**НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ПРЕЗИДЕНТА ЧЕХОСЛОВАКИИ
Т. Г. МАСАРИКА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1920-х гг.**

В статье отражена национальная политика президента Чехословацкой республики Т.Г. Масарика относительно словаков и судетских немцев во второй половине 1920-х гг., ее главные направления и результаты, в частности, образование чешско-словацко-немецкой правительственной коалиции.

Ключевые слова: Чехословацкая республика, Т.Г. Масарик, национальная политика, словаки, судетские немцы.

Отримано: 29.08.2017.